

اندازه‌گیری و کاهش ارزش دارایی‌های مالی

مقدمه

واحدهای تجاری در کشورهای مختلف به منظور تامین مالی از بازارهای مالی (بازار پول یا بازار سرمایه) استفاده می‌کنند. توسعه و افزایش عمق بازارهای مالی از طریق گسترش ابزارهای مالی صورت می‌گیرد. در نتیجه، اهمیت این ابزارها در جهان به طور روزافزونی در حال افزایش است. از این رو، بخش قابل توجهی از استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی در سطح بین‌المللی و در کشورهای گوناگون به این موضوع اختصاص یافته است. به عنوان نمونه، می‌توان به استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی ۷ و ۹ و استاندارد بین‌المللی حسابداری ۳۲ (IFRS7, IFRS9, IAS32) در سطح بین‌المللی اشاره کرد. در ایران نیز استانداردهای حسابداری شماره ۳۶ (ابزارهای مالی: ارائه) و ۳۷ (ابزارهای مالی: افشاء) در این ارتباط لازم الاجرا شده است. دارایی‌های مالی به لحاظ روش‌های اندازه‌گیری و طبقه‌بندی، در بین ابزارهای مالی، از پیچیدگی بیشتری برخوردارند. از این رو، در این مقاله تلاش شده است تا خلاصه‌ای از الزامات استانداردهای حسابداری مرتبط با این موضوعات بیان شود.

آشنایی با اصطلاحات

ابزار مالی^۱: هر قراردادی که برای یک واحد تجاری دارایی مالی و برای واحد تجاری دیگر بدهی مالی یا ابزار مالکانه ایجاد کند.

دارایی مالی^۲: دارایی غیرفیزیکی است که ارزش آن از یک ادعای مبتنی بر قرارداد ناشی می‌شود. انواع دارایی‌های مالی، طبق استانداردهای حسابداری عبارتند از:

- موجودی نقد و حساب‌های بانکی،
- ابزار مالکانه واحد تجاری دیگر مانند سرمایه‌گذاری در سهام،
- حق قراردادی برای:

۱. دریافت نقد یا سایر دارایی‌های مالی از واحد تجاری دیگر مانند حساب‌های دریافتی تجاری، اسناد دریافتی، وام‌های دریافتی، سرمایه‌گذاری در اوراق بدهی سایر واحدهای

تجاری، یا

۲. مبادله دارایی‌های مالی یا بدهی‌های مالی با واحد تجاری دیگر، در شرایطی که به طور بالقوه برای واحد تجاری مطلوب است. مانند اسناد دریافتی قابل معاوضه با اوراق مشارکت منتشره از سوی یک سازمان.

■ قراردادی که از طریق ابزار مالکانه واحد تجاری قابل تسویه است یا تسویه خواهد شد و:

۱. ابزار غیر مشتقه‌ای است که واحد تجاری در ازای آن نسبت به دریافت تعداد متغیری از ابزارهای مالکانه خود واحد متعهد است یا ممکن است متعهد شود. مانند تعهد یک شرکت به یک سرمایه‌گذار مبنی بر این که در صورت عدم امکان فروش سهام آن، خود شرکت سهامش را از آن صندوق خریداری کند، یا
۲. ابزار مشتقه‌ای است که به روشی غیر از مبادله مبلغ ثابتی نقد یا دارایی مالی دیگر با تعداد ثابتی از ابزارهای مالکانه خود واحد تجاری قابل تسویه است یا تسویه خواهد شد. مانند پیمان آبی برای تحویل طلا.

منظور از مبتنی بر قرارداد یا قراردادی، وجود توافق بین دو یا چند طرف با پیامدهای اقتصادی مشخص است که طرفین اختیار محدودی برای عدول از آن دارند. زیرا معمولاً این توافق ضمانت اجرایی قانونی دارد.

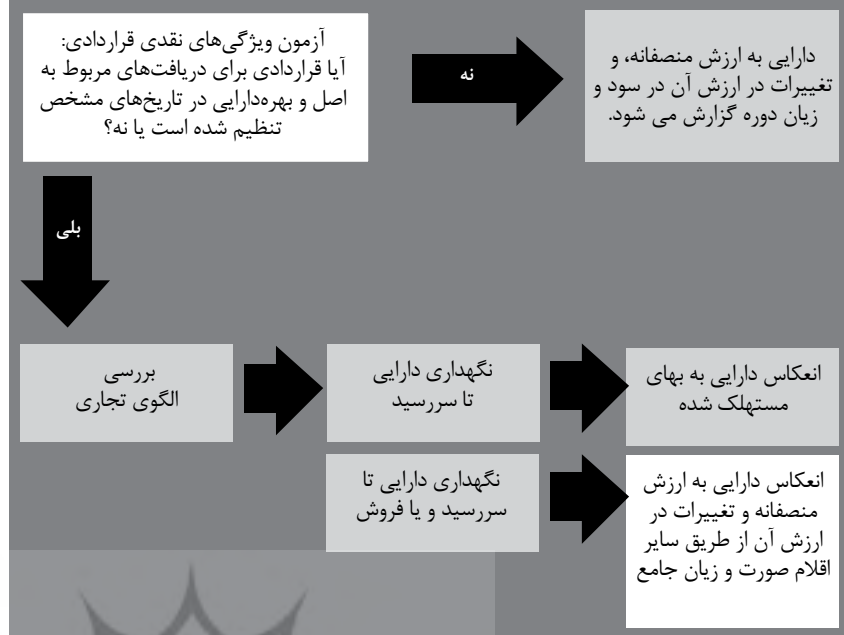
بر اساس تعریف انجام شده، اقلام زیر دارایی مالی محسوب نمی‌شوند:

- دارایی‌های ناشی از توافقات غیر قراردادی که در نتیجه الزامات قانونی تحمیل می‌شوند. مانند، مالیات بر درآمد،
- دارایی‌های فیزیکی. مانند، موجودی کالا، املاک، ماشین‌آلات و تجهیزات،
- حقوق نسبت به استفاده از دارایی‌ها یا دارایی‌های نامشهود. مانند حق اختراع یا نام تجاری،
- دارایی‌هایی نظیر پیش‌پرداخت هزینه‌ها که مزایای اقتصادی آن دریافت کالا یا خدماتی

مسعود براتی

نمودار ۱. طبقه‌بندی دارایی‌های مالی

کوتاه‌مدت و فروش آن سهام در هنگام بروز کمبود نقدینگی باشد، و هدفش از سرمایه‌گذاری در سایر اوراق بهادار نگهداری آنها تا سررسید باشد. در این مثال، در حالت اول دارایی مالی در صورت وضعیت مالی به ارزش منصفانه و تغییرات در ارزش منصفانه آن در پایان دوره به صورت سود و زیان جامع انتقال می‌یابد؛ و در حالت دوم، دارایی مالی بر اساس بهای تمام‌شده اندازه‌گیری می‌شود و صرفاً مشمول کاهش ارزش سالانه می‌شود.

کاهش ارزش^۵ دارایی‌های مالی

برای سالیان متمادی، استاندارد حسابداری بین‌المللی شماره ۳۹ (IAS39) برای کاهش ارزش دارایی‌های مالی مورد استفاده بود. ولی از سال ۲۰۱۸ به بعد، استفاده از استاندارد بین‌المللی گزارشگری مالی شماره ۹ (IFRS9) به جای آن الزامی شده است. به عنوان مهمترین تغییر، مدل کاهش ارزش مورد انتظار (در استاندارد جدید) جایگزین مدل زیان تحقق‌یافته (در استاندارد قبلی) شده است. به علاوه، دامنه الزامات کاهش ارزش گسترش یافته است. در نمایه ۱، تفاوت‌های بین این دو استاندارد به صورت خلاصه بیان شده است. درباره دارایی‌هایی که به ارزش منصفانه از طریق سود و زیان اندازه‌گیری می‌شوند، نیاز به کارگیری این مدل نیست. مراحل سه‌گانه تعیین ارزش دارایی‌های مالی در نمایه ۲ تشریح شده است.

در طبقه اول، آن دارایی‌های مالی قرار می‌گیرند که نشانه‌ای از افزایش ریسک اعتباری آنها وجود ندارد. ولی هنگامی که ریسک اعتباری یک دارایی مالی نسبت به شناخت اولیه آن افزایش قابل توجهی پیدا کند، باید از طبقه اول به طبقات دو و سه انتقال یابد. هنگامی که ریسک اعتباری دارایی مورد نظر افزایش یابد ولی به لحاظ اعتباری نکول نشده باشد در طبقه دو و در صورت نکول در طبقه سه قرار می‌گیرد. بر اساس این که دارایی مالی در کدام مرحله از طبقات فوق قرار گیرد، یکی از مدل‌های زیان اعتباری مورد انتظار دوازده ماهه یا زیان اعتباری مورد انتظار طول‌العمر به شرح نمایه ۳ درباره آن به کار می‌رود.

آن در هر دوره به سود و زیان همان دوره منظور شود. در غیر این صورت، برای تعیین طبقه دارایی باید به دومین آزمون مراجعه کرد که در ادامه شرح داده شده است.

مدل (الگوی) تجاری^۲

همان طور که در قسمت قبل شرح داده شد، جریان‌های نقدی حاصل از یک دارایی مالی، ممکن است به صورت‌های مختلف به یک واحد تجاری راه یابد. مثلاً با خرید اوراق قرضه، در سررسیدهای مشخص سود و در سررسید نهایی اصل مبلغ اسمی دریافت می‌شود. در عین حال، ممکن است قابلیت فروش پیش از موعد و وصول وجه آن در بازار نیز وجود داشته باشد. در ارتباط با دارایی‌های مالی که در بررسی آزمون جریان‌های نقدی، وجود جریان نقدی منظم و طبق قرارداد مشخص برای آنها تایید شده است، در ادامه باید به مدل تجاری واحد تجاری در مورد نگهداری آنها توجه شود. منظور از مدل تجاری، چگونگی مدیریت دارایی‌های مالی واحد تجاری به منظور کسب جریان‌های نقدی از آنها است. مثلاً، ممکن است هدف شرکت الف از سرمایه‌گذاری در سهام شرکت ب، نگهداری

غیر از دریافت وجه نقد یا سایر دارایی‌های مالی دیگر است.

اندازه‌گیری اولیه دارایی‌های مالی

واحد تجاری فقط زمانی دارایی مالی را در صورت وضعیت مالی خود شناسایی می‌کند که یک طرف قرارداد آن باشد. دارایی مالی در اولین شناخت (انعکاس در صورت‌های مالی) بر مبنای معیارهای ارائه‌شده در نمودار ۱ طبقه‌بندی می‌شود.

ویژگی‌های جریان‌های نقدی^۲

اولین موضوع مورد بررسی برای طبقه‌بندی یک دارایی مالی ویژگی‌های جریان‌های نقدی ورودی ناشی از آن به واحد تجاری است. جریان‌های نقدی ورودی را بر اساس نوع دارایی مالی می‌توانند به صورت سود تقسیمی دریافتی، بهره، اصل و یا وجوه ناشی از فروش دارایی باشند. در صورتی که جریان‌های نقدی مرتبط با دارایی در تاریخ‌های مشخص مطابق قرارداد از پیش تنظیم‌شده دریافت نشود (مانند سرمایه‌گذاری در سهام)، دارایی مالی در طبقه‌ای قرار می‌گیرد که ارزش منصفانه آن در صورت وضعیت مالی و تغییرات در ارزش منصفانه

نمایه ۱. مقایسه مدل‌های کاهش ارزش در IAS39 و IFRS9

IAS39	IFRS9
تا زمانی که شواهد عینی کاهش ارزش وجود نداشته باشد، شناخت زیان اعتباری به تعویق می‌افتد.	در تاریخ گزارشگری زیان اعتباری مورد انتظار شناسایی می‌شود. حتی اگر هیچ گونه رخداد مسبب نکول اعتباری رخ نداده باشد.
در تعیین مبلغ کاهش ارزش صرفاً رویدادهای گذشته و شرایط جاری در نظر گرفته می‌شوند.	علاوه بر رویدادهای گذشته و شرایط جاری، اطلاعات معقول و معتبری که آینده‌نگر باشد و بدون صرف هزینه و تلاش در دسترس باشند، در تعیین کاهش ارزش به کار می‌روند.
مدل‌های کاهش ارزش متفاوتی برای گونه‌های مختلفی از ابزارهای مالی که در معرض آزمون کاهش ارزش قرار دارند، اعمال می‌شود.	برای همه ابزارهای مالی که در معرض آزمون کاهش ارزش قرار می‌گیرند، یک مدل کاهش ارزش استفاده می‌شود.

نمایه ۲. مراحل سه گانه تعیین ارزش دارایی های مالی

شرح	طبقه اول: جاری ^۶	طبقه دوم: غیرجاری ^۷	طبقه سوم: نکول شده ^۸
میزان افزایش ریسک اعتباری	افزایش با اهمیتی در ریسک اعتباری از زمان شناخت اولیه روی نداده است.	افزایش با اهمیتی در ریسک اعتباری از زمان شناخت اولیه روی داده ولی به مرحله نکول نرسیده است.	نکول و انقضای اعتبار
شناسایی کاهش ارزش	زیان اعتباری مورد انتظار ۱۲ ماهه	زیان اعتباری مورد انتظار طول عمر	
شناخت درآمد بهره	بر مبنای مانده ناخالص	بر مبنای مانده ناخالص	بر مبنای مانده خالص

افزایش در ریسک اعتباری نسبت به شناخت اولیه

کاهش در ریسک اعتباری نسبت به شناخت اولیه

نمایه ۳. مدل‌های کاهش ارزش مورد انتظار

زیان اعتباری مورد انتظار طول عمر	زیان اعتباری مورد انتظار دوازده ماهه
زیان‌های اعتباری مورد انتظاری که از رویدادهای موجد نکول در طی عمر مورد انتظار دارایی مالی حاصل شود: زیان اعتباری طول عمر \times احتمال نکول در طی عمر	بخش از زیان‌های اعتباری مورد انتظار در طول عمر که از رویدادهای موجد نکول در طی ۱۲ ماه پس از تاریخ گزارشگری حاصل می‌شود: زیان اعتباری طول عمر که حاصل رویدادهای مورد انتظار در ۱۲ ماه آینده هستند \times احتمال نکول در طی ۱۲ ماه آتی

شناخت درآمد بهره

طبقه‌های که دارایی مالی به لحاظ اعتباری در آن قرار می‌گیرد، تعیین‌کننده نحوه شناخت درآمد بهره آن نیز خواهد بود (نمایه ۴ را ببینید).

مثال یک:

بانک الف در تاریخ اول فروردین ۱۳۹۸ وامی به مبلغ ۱۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال با شرایط زیر به واحد تجاری ب می‌پردازد. نرخ بهره ۳ درصد در سال که در پایان هر ماه قابل پرداخت است. اصل مبلغ وام در پایان اسفند ۱۴۰۱ قابل بازپرداخت است. وثیقه وام، دارایی‌های ثابت واحد تجاری ب است (برای پاسخ نمایه ۵ را ببینید).

زمانی ارزش یک دارایی مالی کاهش می‌یابد که یک یا تعداد بیشتری از رویدادها رخ دهد که تاثیر نامطلوبی بر جریان‌های نقدی برآوردی آتی دارند. بعضی از این رویدادها عبارتند از:

- مشکلات مالی با اهمیت برای ناشر اوراق بدهی یا وام‌گیرنده.
- نقض مفاد یک قرارداد نظیر یک نکول یا سپری شدن سررسید.
- اعطای تخفیف از سوی وام‌دهنده به دلیل مشکلات اقتصادی وام‌گیرنده.
- وجود این احتمال که وام‌گیرنده ورشکست شود.
- عدم وجود بازاری فعال برای دارایی مالی به دلیل وجود تنگنای مالی ناشر.
- تخفیف زیاد در هنگام خرید یا ایجاد دارایی مالی.

در صورتی که در دوره‌های آتی، وضعیت دارایی به گونه‌ای بهبود یابد که دیگر نکول شده محسوب نشود و این بهبود را بتوان به وقوع رویدادی مشخص مرتبط کرد (مثلاً بهبود رتبه اعتباری)، محاسبه بهره مجدداً با استفاده از نرخ بهره موثر و بر مبنای ناخالص ادامه خواهد یافت. از سوی دیگر، در صورتی که واحد تجاری اطمینان معقولی نسبت به بازیافت دارایی مالی نداشته باشد، مبلغ دفتری ناخالص این دارایی باید مستقیماً و به طور کامل از دفاتر حذف شود.

نمایه ۴. محاسبه درآمد بهره بر اساس مبنای طبقه اعتباری

مبنای ناخالص (در طبقات یک و دو)	مبنای خالص (در طبقه سه)	نرخ بهره
<ul style="list-style-type: none"> ■ مبلغ دفتری ناخالص (بهای مستهلک‌شده قبل از زیان کاهش ارزش) 	<ul style="list-style-type: none"> ■ مبلغ دفتری خالص (بهای مستهلک‌شده پس از زیان کاهش ارزش) 	نرخ بهره موثر اعمال می‌شود بر ...

نمایه ۵. پاسخ مثال یک

طبقه اول	طبقه دوم	طبقه سوم
<p>در پایان ۱۳۹۸، بررسی بانک نشان می‌دهد نسبت به زمان شناسایی اولیه مبلغ وام، افزایش قابل توجهی در ریسک اعتباری آن رخ نداده است. برآورد می‌شود احتمال نکول در ۱۲ ماه آینده به میزان ۱۰ درصد باشد. طبق بررسی بانک، در صورت نکول وام، زبانی برابر ۵۰,۰۰۰ ریال در ۱۲ ماه آینده متوجه بانک خواهد شد (برابر با ارزش فعلی مبالغی که انتظار وصول آنها وجود دارد. ولی در اثر نکول وصول نمی‌شوند). این برآورد بر مبنای تجارب قبلی توام با توجه به شرایط جاری و آینده نگر حاصل شده است.</p>	<p>در پایان ۱۳۹۹، بررسی بانک نشان می‌دهد نسبت به شناسایی اولیه مبلغ وام، افزایش قابل توجهی در ریسک اعتباری آن رخ داده است. شواهد بانک در این خصوص عبارتند از:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ کاهش قابل توجه در درآمد واحد تجاری ب ■ تغییرات نامطلوب قابل توجه در محیط اقتصادی واحد تجاری مذکور به دلیل کاهش شدید تقاضا ■ تاخیر در پرداخت برخی اقساط از سوی وام‌گیرنده، اگر چه در پایان سال قسط پرداخت نشده‌ای وجود ندارد. احتمال برآوردی برای وقوع نکول در طول دوره وام برابر با ۵۰ درصد است. طبق برآورد بانک، در صورت نکول وام‌گیرنده، زبانی به میزان ۱۰۰,۰۰۰ ریال در طول مدت وام اعطایی رخ خواهد داد. 	<p>در پایان ۱۴۰۰، به دلیل وجود شواهد زیر، وضعیت اعتباری وام به صورت نکول شده برآورد می‌شود:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ مشکلات مالی جدی برای واحد تجاری ب رخ داده است. ■ در طی سال، هیچ گونه پرداخت اقساطی صورت نگرفته است. ■ ارزش وثایق به صورت قابل توجهی کاهش یافته است. ■ پیش بینی می‌شود ارزش فعلی وثایق (پس از کسر هزینه‌های قضایی) به ۸۰۰,۰۰۰ ریال بالغ شود. ■ ارزش دفتری ناخالص وام برابر با ۱,۰۳۰,۰۰۰ ریال (شامل اصل و بهره پرداخت نشده) است.
<p>زیان مورد انتظار ۱۲ ماهه (ریال):</p> $50,000 \times 10\% = 5,000$ <p>درآمد بهره سال ۱۳۹۸:</p> $1,000,000 \times 3\% = 30,000$	<p>زیان مورد انتظار مدت عمر (ریال):</p> $100,000 \times 50\% = 50,000$ <p>تغییر در کاهش ارزش انباشته:</p> $50,000 - 50,000 = 45,000$ <p>درآمد بهره سال ۱۳۹۹:</p> $1,000,000 \times 3\% = 30,000$	<p>زیان مورد انتظار مدت عمر (ریال):</p> $800,000 - 1,030,000 = -230,000$ <p>تغییر در کاهش ارزش انباشته:</p> $50,000 - 230,000 = 180,000$ <p>درآمد بهره سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱:</p> $230,000 - 1,030,000 \times 3\% = 24,000$

تعریف نکول^۹

در توافقنامه‌های بال^{۱۰} در ارتباط با نکول شرایطی مشخص شده است، و استانداردهای حسابداری نیز سعی در پیروی از آن دارند. IFRS9 واحد تجاری را ملزم می‌کند نکول را به گونه‌ای در نظر بگیرد که

متناسب با شرایط عادی رویه‌های مدیریت ریسک اعتباری آن باشد و از دوره‌ای به دوره دیگر ثابت باشد. از این رو، یک واحد تجاری می‌تواند تعاریف متفاوتی برای نکول درباره گونه‌های مختلف ابزارهای مالی به کار گیرد. با وجود این، واحد

Interest: SPPI test

4- Business Model

5- Impairment

6- Stage 1:Performing

7- Stage 2:Underperforming

8- Stage 3:Non-performing

9- Default

10- Basel

11- Exposure at default

12- Loss given default

13- Probability of default

منابع:

باقرآبادی، سیدمحمد (۱۳۹۸)، ارائه و افشای ابزارهای مالی بر مبنای استانداردهای جدید حسابداری ایران، ماهنامه حسابداری، شماره ۳۳۱.

Barnes & etc.al (2019), International GAAP*2019 Generally Accepted Accounting Practice under International Financial Reporting Standards, John Wiley & Sons, United Kingdom.

Alibhai, Salim (2020), Interpretation and Application of IFRS Standards, John Wiley & Sons, United Kingdom.

An Overview of the Impairment Requirements of IFRS 9 Financial Instruments, (2017), MNP, Canada, Available online at :MNP.CO.

Practical guide to IFRS – IFRS 9, 'Financial instruments, Available online at: www.pwc.com/ifrs.

Applying IFRS:Impairment of financial instruments under IFRS 9, Available online at: www.EY.COM

مسعود براتی: دکتری حسابداری، کارشناس بانک صادرات ایران

نمایه ۶. نحوه انعکاس کاهش ارزش انباشته دارایی مالی

شیوه انعکاس در صورت‌های مالی	دارایی مالی مبنای کاهش ارزش
در سمت دارایی‌ها، به عنوان حساب کاهنده یا تهاجر با مانده دفتری دارایی مالی	دارایی‌های مالی اندازه‌گیری شده به بهای مستهلک شده
در بخش حقوق صاحبان سهام به عنوان ذخیره کاهش ارزش	دارایی مالی اندازه‌گیری شده به ارزش منصفانه از طریق سایر اقلام سود و زیان جامع

سپس محاسبه LGD محاسبه می‌شود:

$$LGD=1-RR$$

طبق رهنمود کمیته بال، در صورت فقدان وثیقه، نرخ بازیافت به میزان ۵۵ درصد تعیین می‌شود، و در صورت وجود وثیقه، نرخ بازیافت متناسب با ارزش وثیقه کاهش خواهد یافت. برای مثال، در صورتی که وامی به میزان ۱۰۰۰ ریال پرداخت شده باشد و نرخ بازیافت برابر با ۵۵ درصد برآورد شود، در صورت نکول وام گیرنده، LGD به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$۴۵ = ۴۵\% * ۱۰۰۰ - ۵۵\%$$

■ PD (احتمال نکول): احتمال نکول طرف مقابل را در طی یک دوره نشان می‌دهد. در صورتی که دارایی مالی در طبقه اول قرار گیرد، احتمال نکول برای ۱۲ ماه آتی محاسبه می‌شود، و در صورتی که دارایی مزبور در طبقه سوم (نکول شده) باشد، این احتمال برابر با صددرصد خواهد بود.

نحوه انعکاس کاهش ارزش انباشته دارایی مالی
کاهش ارزش انباشته با توجه به نوع دارایی مالی در صورت وضعیت مالی انعکاس می‌یابد (نمایه ۶ را ببینید).

پی‌نوشت‌ها:

- 1- Financial Instrument
- 2- Financial Asset
- 3- Solely Payments of Principal and

تجاری علاوه بر توجه به روزهای تعویق در پرداخت باید شاخص‌های کیفی نکول را نیز تعیین کند. طبق استاندارد مورد اشاره، هنگامی که ۹۰ روز از تاریخ سررسید بدهی گذشته باشد، نکول واقع شده است. مگر این که واحد تجاری اطلاعات معقول و معتبری در اختیار داشته باشد که از رویکردی جایگزین در این باره حمایت کند.

اجزای تشکیل‌دهنده زیان اعتباری مورد انتظار

فرمول کلی محاسبه زیان اعتباری مورد انتظار (ECL) به صورت زیر است:

$$ECL=PD \times LGD \times EAD$$

در اقساط بیش از یک دوره ECL برای محاسبه نیز از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$PD * LGD * EAD$$

$$(1+r)^t$$

در روابط بالا:

■ EAD (مانده مطالبات در معرض نکول): از مبلغ دفتری دارایی مالی در تاریخ گزارشگری به عنوان EAD استفاده می‌شود. در خصوص وام‌ها، EAD برابر مجموع اصل و بهره تعلق گرفته ولی دریافت نشده است.

■ LGD (زیان مفروض نکول): بخشی از دارایی مالی است که در صورت امتناع وام‌گیرنده از عمل به تعهداتش به زیان تبدیل می‌شود. برای محاسبه آن، ابتدا باید نرخ بازیافت (Recov- eryl Rate) محاسبه شود:

$$RR = \frac{\text{ارزش بازاری وثیقه}}{\text{مانده وام}}$$